

HRVATSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO
KONZERVATORSKI ODJEL U IMOTSKOM

ISTRAŽIVANJA U IMOTSKOJ KRAJINI

Izdanja Hrvatskog arheološkog društva

Vol. 29	God.	2011.	S.	1-143	Zagreb, 2015.
	Year		P.		

ISTRAŽIVANJA U IMOTSKOJ KRAJINI

HRVATSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO
KONZERVATORSKI ODJEL U IMOTSKOM

CROATIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY - ZAGREB - *Founded 1878*

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH
IN IMOTSKA KRAJINA

CONFERENCE

Imotski, 2011

HRVATSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO - ZAGREB - *Utemeljeno 1878. god.*

ISTRAŽIVANJA
U IMOTSKOJ KRAJINI

ZNANSTVENI SKUP

Imotski, 2011. god.

Ivan Alduk Arheološka istraživanja u Imotskoj krajini <i>Archaeological research in Imotska krajina</i>	9
Ivo Glavaš Stanica beneficijarija u Novama <i>The beneficiarii post in Novae</i>	27
Iva Kaić Intagliji iz zbirke Franjevačkog samostana u Imotskom <i>Intagli dalla collezione del Convento francescano a Imotski (Imoschi)</i>	41
Zrinka Šimić-Kanaet Istraživanja u Imotskoj krajini. Lokalno je univerzalno <i>Research in Imotska krajina. Local is universal</i>	59
Ana Pavlović Reducirani numi siscijske kovnice tipa Iovi Conservatori Avgg Nn iz ostave u Trijebnju <i>Reduced nummi from the Siscia mint, type Iovi Conservatori Avgg Nn from the Trijebanj hoard</i>	69
Vinka Bubić Terenski pregled lokaliteta kod Velića <i>A field survey of the archaeological site near Velić</i>	91
Ivan Alduk Radionice stećaka u Imotskoj krajini <i>Workshops of medieval tombstones in Imotska krajina</i>	103

Radoslav Dodig

Podrijetlo imena Imotski
De origine nominis Imothes

113

Ivor Janković

Tradicionalna vs. 3D geometrijska morfometrika u bioarheologiji:
alternativa ili komplementaran pristup?
*Traditional vs. 3D geometric morphometrics in bioarchaeology:
an alternative or complementary approach*

127

Zrinka Premužić, Petra Rajić Šikanjić

Primjeri osteoporoze u arheološkim populacijama Hrvatske
Examples of osteoporosis in the archaeological populations of Croatia

139

U organizaciji Hrvatskog arheološkog društva i Konzervatorskog odjela u Imotskom od 11. do 13. listopada 2011. održan je znanstveni skup s temom „Istraživanja u Imotskoj krajini“. Društvu je ovo bio prvi ovakav skup u ovom dijelu dalmatinske unutrašnjosti. Društvu je ovo bio prvi ovakav skup u ovom dijelu dalmatinske unutrašnjosti. Iskreno, nadamo se da nije i posljednji. Naime, Zabiokovlje se u arheološkom smislu posljednjih nekoliko godina pokazalo kao vrlo izdašna ali još uvijek slabo poznata regija. Istraživanja na trasi autoceste prema Dubrovniku te osnivanje Konzervatorskog odjela u Imotskom, kao i trud nekolicine kolega sve više ukazuju na potrebu daljnjeg istraživanja i valorizacije arheološke i ostale kulturne baštine ovog kraja. Skup je održan u skromnim uvjetima i okolnostima u trenutku kada je njegova organizacija u Imotskom zapala u probleme te došla u pitanje. Međutim, unatoč svim preprekama nastavljeno je s ovom važnom i potrebnom tradicijom koja traje već desetljećima.

Nešto manji broj kolega koji su se odazvali i krenuli na put prema Imotskom ipak je ponio sa sobom neka nova saznanja o razvoju arheologije u Hrvatskoj kao i osobne impresije o ovom zaboravljenom kutku naše zemlje stisnutom između Biokova i granice s Hercegovinom.

Gotovo 20 predavanja pokrilo je različite aspekte arheoloških istraživanja na području Imotskog, Vrgorca, Sinjske krajine i susjedne Hercegovine. Isto tako predstavljeno je i 10 postera s uvodima u različita istraživanja.

Posebice bi izdvojili dva događaja koja su obilježila ovaj skup. To je u prvom redu otvorenje izložbe prućene bogatim katalogom „Arheološka istraživanja na trasi autoceste u Zabiokovlju i Plini“ u organizaciji Gradskog muzeja Makarska i privatnih arheoloških firmi koje su radile na spomenutoj trasi. Sjetimo li se samo nestručnih i neutemeljenih napada na našu struku upravo radi istraživanja na hrvatskim autotcestama, svjesni smo kolika je vrijednost ove i sličnih publikacija.

Drugi događaj je predavljanje knjige naše profesorice Tihomile Težak-Gregl „Uvod u prapovijesnu arheologiju“. Udžbenici su zasigurno velika potreba, kako studentima tako i svima koji se vremenom odmaknemo od pojedinih tema u arheologiji. S druge strane, udžbenici su plod dugogodišnjega rada i iskustva. Nadamo se da će ova knjiga potaknuti slične poduhvate.

Ivan Alduk

Domagoj Tončinić

ZRINKA ŠIMIĆ-KANAET

ISTRAŽIVANJA U IMOTSKOJ KRAJINI. LOKALNO JE UNIVERZALNO

UDK/UDC 904:738(497.5 Gardun)“652”
Pregledni članak
Primljeno: 10.1.2014.

Zrinka Šimić-Kanaet
Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
zsimic@ffzg.hr

Nakon provedene tipološke i kronološke analize rimske keramike iz Tilurija utvrđeno je da velik broj nalaza pripada uporabnoj kuhinjskoj keramici, a izdvojeno je 35 ulomaka kuhinjske keramike (lonci) za koje možemo reći da su izrađeni unutar jednog područja pod snažnim utjecajem tradicije te pripadaju lokalnoj proizvodnji. Lokalna proizvodnja rimske keramike je nastavak proizvodnje uporabne keramike u provincijama čije prepoznavanje, analiza i kronologija pomažu u stvaranju nove ekonomske i etničke slike jednog područja.

Ključne riječi: rimska keramika, lokalna proizvodnja, lonac, rimski vojni logor, Tilurij, antika, prapovijest, ploča-tourntable, ukras

Tijekom sustavnih arheoloških istraživanja rimskog legijskog logora Tilurija od 1997. do 2006. godine¹ utvrđeno je da se kuhinjska keramika iz koje izdvajamo lonac (*olla*) javlja u odnosu na drugi tip keramike u velikom broju². Osim importiranog kuhinjskog posuđa, lonaca italjskog i mediteranskog porijekla, izdvojeni su u posebnu kategoriju ulomci lokalne izrade. Nakon provedene analize (35 ulomaka)³ uočene su razlike u načinu izrade te je napravljena podjela na dvije grupe. U jednu grupu pripadali bi ulomci lonaca izra-

đenih rukom (T.2.4)⁴ a u drugu grupu ulomci lonaca izrađenih rukom, ali uz upotrebu ploče – *turntable* (T. 3.10, 12; 4.13; 5.16).⁵ Upotrebom ploče - *turntable* primijenjena je „nova“ tehnika izrade uporabne keramike na ovom lokalitetu. Ona se može prepoznati

¹Analizirana keramika rezultat je istraživanja znanstvenog projekta Rimski vojni logori u Hrvatskoj. Voditelj projekta M. Sanader, bibliografija: Sanader 2003, Sanader, Tončinić 2013, str. 427-434.

²Šimić-Kanaet 2010, T.138-147.

³U tekstu se nalazi broj kataloške jedinice i broj table koji su obrađeni u: Šimić-Kanaet, Tilurium II, Zagreb 2010.

⁴Usporedi i Šimić-Kanaet 2010, str. 216, kat. br. 1456, T. 122; str. 226, kat. br. 1566-1568, T. 141; str. 277, kat. br. 2170, T. 234.

⁵Šimić-Kanaet 2010, str. 224-225, kat. br. 1545, 1549, 1553-1554, T. 138-139. Kako bi se napravila razlika u odnosu na složeniji način izrade keramike pomoću ručnog kola u literaturi se upotrebljavaju različiti nazivi za ručno „primitivno“ kolo: *turntable*, *hand-wheel*, *pivoted turntable*, *tourn á main*, *tournette*, *torneta*, *Drehscheibe*. U ovom članku upotrijebila sam naziv ploča - *turntable*, „kolo ploča“ kako bi izdvojila keramiku rukom rađenu uz upotrebu ploče i keramiku izrađenu pomoću kola.

u pravilno S-izvučenom obodu, profiliranim rubom koji je moguće dobiti samo uz pomoć ploče - kola. Izrada kuhinjske uporabne keramike - lonaca na ovom području je nastavak proizvodnje keramike lokalnih lončara. Upotrebom ploče - *tourtable* primijenjen je novi postupak izrade keramike. Rezultat primjene „ploče-kola“ je brža i jednostavnija izrada, a oblik postaje tipiziran.⁶

Izdvajanjem kuhinjske keramike u Tiluriju utvrđena je lokalna izrada te prijelaz u ranorimsku primjenom ploče - *turntable* koja na ovom lokalitetu predstavlja tehničku promjenu, odnosno napredak u lokalnoj proizvodnji (T.4.13).⁷

Takav način izrade može se vezati uz “rimski” tip lonca koji je nastavak izrade rukom rađenih posuda u lokalnim zajednicama.⁸ Upotreba ploče je najvažniji tehnički iskorak u načinu izrade lokalne „ranorimske keramike“ na ovom području, što potvrđuje materijal iz jame SJ 55, u kojoj se nalazio lonac izrađen od lokalne gline, a prema obliku pripada u standardan tip lonca ranorimske produkcije⁹. Pojava ova dva tipa kuhinjskog lonca uobičajena je pojava i u drugim rimskim logorima tako da za ove nalaze iz Tilurija možemo reći da se uklapaju u standardan materijal kao i u drugim vojnim logorima.¹⁰

Lokalna proizvodnja u Tiluriju se prepoznaje u: fakturi,¹¹ načinu izrade, obradi vanjske površine, dok se oblik lonca pripisuje rimskoj provincijalnoj keramici. Faktura te keramike se razlikuje prema sastojcima koji su dodavani u glinu prilikom izrade. Na izdvojenim ulomcima glina je prije pečenja pomiješana s krupnim primjesama kvarca, usitnjenih školjki i puževa, čak i komadića keramike. Stijenke posuda su debele,¹² dno je ravno, obod izvučen prema van, s-profilacije.¹³

⁶ Cuomo di Caprio 2007, str. 176.

⁷ Šimić-Kanaet 2010, str. 224, kat. br. 1545, T.138.

⁸ Šimić-Kanaet 2010, str. 226, kat. br. 1569, T.142.

⁹ Šimić-Kanaet et al. 2005, T.2.1.

¹⁰ Stoffels 2009, str. 143-144, Caroll 2002, str. 901.

¹¹ Faktura (struktura): glina i primjese koje se dodaju prilikom obrade.

¹² Usp. Šimić-Kanaet 2010, T.232-233.

¹³ Usp. Šimić-Kanaet 2010, T.138-141.

Načini ukrašavanja uporabne keramike u Tiluriju

Vanjska površina uporabne keramike u Tiluriju obrađena je na više načina. Najveći broj ulomaka kuhinjske keramike - lonaca je bez ukrasa ili im je vanjska površina, obod, vrat ili čitav lonac prekriven plitko urezanim crtama.¹⁴ Plitko urezane crte (linije) mogu biti ukras, ako pokrivaju veću površinu, a imaju i funkciju zadržavanja topline.

Ostali lonci koji imaju ukras izvedeni su na nekoliko načina. Jedan način ukrašavanja je urezivanje pomoću oštrog predmeta - štapića u mokru glinu. Obično su to jednostavne linije valovnice, geometrijski motivi ili slovo X.¹⁵

Ukras može biti izveden i pomoću kotačića. Takav se ukras sastoji od jednog ili više redova zarezata različitih oblika i dimenzija.

Nepravilnim povlačenjem grančica preko mokre površine nastao je *metličast ukras*.¹⁶ To je način ukrašavanja koji se javlja i na prapovijesnoj keramici tako da ga vezemo uz lokalno naslijeđe.¹⁷

Uz metličasti ukras na keramici, koji nastavlja prapovijesnu tradiciju ukrašavanja, uočen je i ukras izveden pomoću češlja (T.1.1;2.6;3.8-9;4.13).¹⁸ On je pravilan, prekriva gornji dio lonca od vrata prema trbuhu (T.4.13),¹⁹ ili na obodu ispod ruba (T.2. 5-6; 3. 8-12; 5.15).²⁰ Lonci s češljastim ukrasom nađeni su u Tiluriju na više istraženih lokacija. Javljaju se zajedno s ranom keramikom tankih stijenki,²¹ koja se datira u kraj 1. st. pr. Kr, ali i u slojevima s mlađim nalazima.²² Rub lonca (T.1.1, 3.11) izvučenog oboda s češljastim

¹⁴ Šimić-Kanaet 2010, T.168-172.

¹⁵ Šimić-Kanaet 2010, T. 144 i 165-167.

¹⁶ Šimić-Kanaet 2010, str. 267, kat. br. 2050, T. 215.

¹⁷ Sedlmayer 2006, str. 162, sl.103, Vičić 1994, t. 3.1-8, Peacock 1982, str. 83, Makljanić 1987, str. 28, Jelinčić 2011, str. 317.

¹⁸ Šimić-Kanaet 2010, str. 224-225, kat. br. 1545, 1546, 1552, 1553, 1555, 1556, T. 138-140.

¹⁹ Šimić-Kanaet 2010, str. 224, kat. br. 1545, T.138.

²⁰ Šimić-Kanaet 2010, str. 224-225, kat. br. 1550-1556, T.139-140; str. 226, kat. br. 1565, T. 141.

²¹ Šimić-Kanaet 2010, str. 191, kat. br.1177.

²² Šimić-Kanaet 2010, str. 37.

ukrasom ukrašen je i otiskom prstiju,²³ a rub lonca (T.3.8-12; 5.15-16) s nepravilno kaneliranim ukrasom s vanjske i unutarnje strane površine.²⁴

U ranorimskoj keramičkoj proizvodnji nastavlja se s izradom lonaca koji su zadržali neke elemente prapovijesnog lončarstva što je utvrđeno i među nalazima iz Tilurija. Zbog izrade izvan organizirane „industrijske“ proizvodnje u lokalnim gradskim, ruralnim i radionicama na imanjima moguće je odrediti kulturno i etničko porijeklo tako i izdvojene ulomke iz Tilurija većemo uz lokalnu zajednicu.

Jednostavna izrada, obrada površine, brza zamjena novim posudama, ako puknu, zbog stalne upotrebe, omogućila su neprekidnu proizvodnju kuhinjske keramike.

Proizvodnja keramike nije bila samo u velikim centrima nego i u manjim zajednicama koje nastavljaju izradu keramike i u novonastalim političkim i ekonomskim prilikama.²⁵ Tradicionalna proizvodnja pokriva lokalna tržišta ruralnih naselja unutar provincija što se može vidjeti i na primjeru rimskog vojnog logora Tilurija.

Precizna izrada ruba oboda lonca sugerira upotrebu ploče - *turntable* kao pomoćnog sredstva pri izradi lonca tako da se za izradu jednog dijela kućne keramike iz Tilurija (T.3.8-12; 5.15-16) sigurno koristila okrugla ploča - *turntable* iako pojam „ploče - *turntable*“ u našoj literaturi nije dosad upotrijebljen kao ni temeljna klasifikacija rukom rađene keramike.²⁶

Nakon provedene analize izdvojeno je 35 ulomaka za koje možemo reći da su lokalnog porijekla izrađeni unutar jednog područja pod snažnim utjecajem tradicije. Oni su nastavak proizvodnje rukom rađene keramike (T.1.2; 3.11-12)²⁷ kod koje su zadržani elementi ukrasa dok je oblik i način izrade za jedan dio proizvodnje nov i odgovara vremenu u kojem je izrađen.

Izdvajanjem lokalne proizvodnje rukom rađene keramike i importa na području rimskog vojnog logora Tilurija uočen je prijelaz u „antičko“ razdoblje, a možemo reći i da je univerzalan jer je nastavak tradicionalne izrade.²⁸

Potaknuta velikim brojem nalaza neatraktivne keramike čije dosadašnje poznavanje i kronologije nisu slijedile adekvatnu objavu u odnosu na drugu rimsku keramiku, izdvajanjem lokalne proizvodnje iz Tilurija napravljen je iskorak u analizi uporabne keramike. Utvrđen je način izrade, nastavak proizvodnje čije poznavanje i kronologija svakako pomažu u stvaranju nove ekonomske i etničke slike lokalnog područja.

Dosadašnja istraživanja kuhinjske-lokalne keramike znatno su uznapredovala. Međutim, još uvijek ne slijede trendove u odnosu na drugu keramiku iako ove količinski ima najviše.

Analiza uporabne keramika iz rimskog vojnog logora Tilurija pomoći će u stvaranju potpunije slike života s područja logora i okolnog područja.

²⁸ Dosad nije nađena lončarska peć u blizini logora.

Ovaj rad je financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 6505 *Between the Danube and the Mediterranean. Exploring the role of Roman military in the mobility of people and goods in Croatia during the Roman Era.*

²³ Šimić-Kanaet 2010, str. 224, kat. br. 1546 i 1551, T.138 i 139.

²⁴ Šimić-Kanaet 2010, str. 224-225, kat. br. 1549-1555, T.139.

²⁵ Peacock 1982, 77.

²⁶ Šimić-Kanaet 2010, T.139, kat. br. 1549- 1555.

²⁷ Usporedi i Šimić-Kanaet 2010, str. 224-225, kat. br.1548, 1551, 1554, 1557, T.138-140.

Zrinka Šimić-Kanaet

RESEARCH IN IMOTSKA KRAJINA LOCAL IS UNIVERSAL

(Summary)

The typological and chronological analysis of the Roman pottery from Tilurium has shown that the majority of items belong to coarse ware used in cooking, with 35 fragments of cooking ware (pots) singled out for being manufactured in the same region under the heavy influence of traditional local production. The local production of Roman pottery is a continuation of the production of coarse ware in the provinces, and its identification, analysis and chronological overview help establish a new economic and ethnic picture of the area.

Keywords: Roman pottery, local production, cooking pot, castrum, Tilurium, Antiquity, prehistory, turntable, decoration

LITERATURA:

Caroll 2002

M. Caroll, *Native pottery, food packaging and supply lines of the German fleet (Classis Germanica)*, u: U: Philip Freeman, Julian Bennett, Zbigniew T. Fiema, Brigitta Hoffmann (ur.), *Limes XVIII. Proceedings of the XVIIIth International Congress of Roman Frontier Studies held in Amman, Jordan (September 2000)*, BAR International Series 1084 (II), Oxford 2002, 901-904.

Cuomo di Caprio 2007

N. Cuomo di Caprio, *Ceramica in Archaeologia 2. Antiche tecniche di lavorazione e moderni metodi di indagine*, Roma 2007.

Jelinčić 2011

K. Jelinčić, *Gruba rimska keramika s lokaliteta Virovitica–Kiškorijska jug*, in: G. Lipovac Vrkljan, I. Radić Rossi, B. Šiljeg (ur.), *Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru. Zbornik I. međunarodnog arheološkog kolokvija, Crikvenica 23.-24. listopada 2008.*, Crikvenica 2011, 307-314.

Makjanić 1987

R. Makjanić, *Keramika – kampanja 1984*, u: Ž. Škoberne (ur.), *Drenje. Rezultati istraživanja 1980 – 1985*, Brdovec 1987, 21-42.

Peacock 1982

D.P.S. Peacock, *Pottery in the Roman world. An ethnoarchaeological approach*, London 1982.

Sanader 2003

M. Sanader, *Tilurium I. Istraživanja = Forschungen 1997.-2001.*, Dissertationes et Monographiae 4, Zagreb 2003.

Sanader et al. 2005

M. Sanader, Z. Šimić-Kanaet, D. Tončinić, *Ein kurzer Einblick in die Keramikfunde, Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 39, 2005, 295-301.

Sanader, Tončinić, 2013

M. Sanader, D. Tončinić, *Das Projekt Tilurium*, in: M. Sanader, A. Rendić-Miočević, D. Tončinić, I. Radman-Livaja (ur.), *Rimska vojna oprema u pogrebnom kontekstu, Radovi XVII. ROMEC-a = Weapons and Military Equipment in a Funerary Context, Proceedings of the XVIIth Roman Military Equipment Conference = Militaria als Grabbeilage, Akten Der 17. Roman Military Equipment Conference*, Dissertationes et Monographiae 7, Zagreb 2013, str. 411-433.

Sedlmayer 2006

H. Sedlmayer, *Römische Gebrauchskeramik*, in: H. Sedlmayer, G. Tiefengrauber, *Forschungen in südostnorischen Vicus am Saazkogel (Steiermark), Die Grabungen der Jahre 2002-2005*, Österreichisches Archäologisches Institut, Sonderchriften Band 41, Wien 2006, 141-165.

Stoffels 2009

E. Stoffels, *Native Service. Batavian pottery in Roman military context*, in: M. Driessen, S. Heeren, J. Hendriks, F. Kemmers, & R. Visser (Ed.), *TRAC 2008. Proceedings of the Eighteenth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference*. Amsterdam 2008, Oxford 2009, 143-155.

Šimić-Kanaet 2003

Z. Šimić-Kanaet, *Keramika*, in: *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997.-2001.*, Zagreb 2003, 109-189.

Šimić-Kanaet et al. 2005.

Z. Šimić-Kanaet, D. Tončinić, S. Radović, *Jama sj 55 iz Tilurija*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98, Split 2005, 107-120.

Šimić-Kanaet 2010

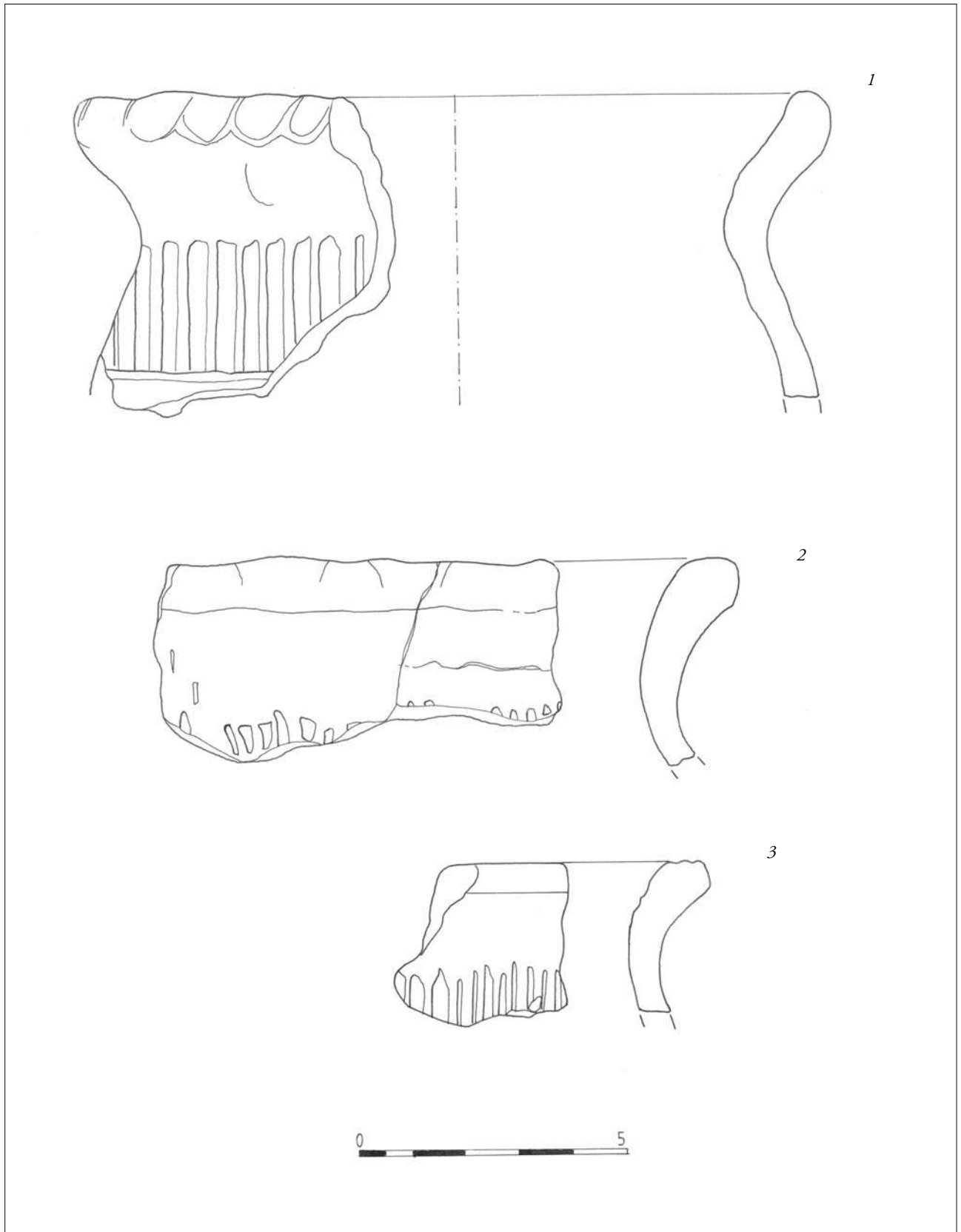
Z. Šimić-Kanaet, *Tilurium II. Keramika. Istraživanja 1997. – 2006., svezak I. i II*, Zagreb 2010.

Topić 2004

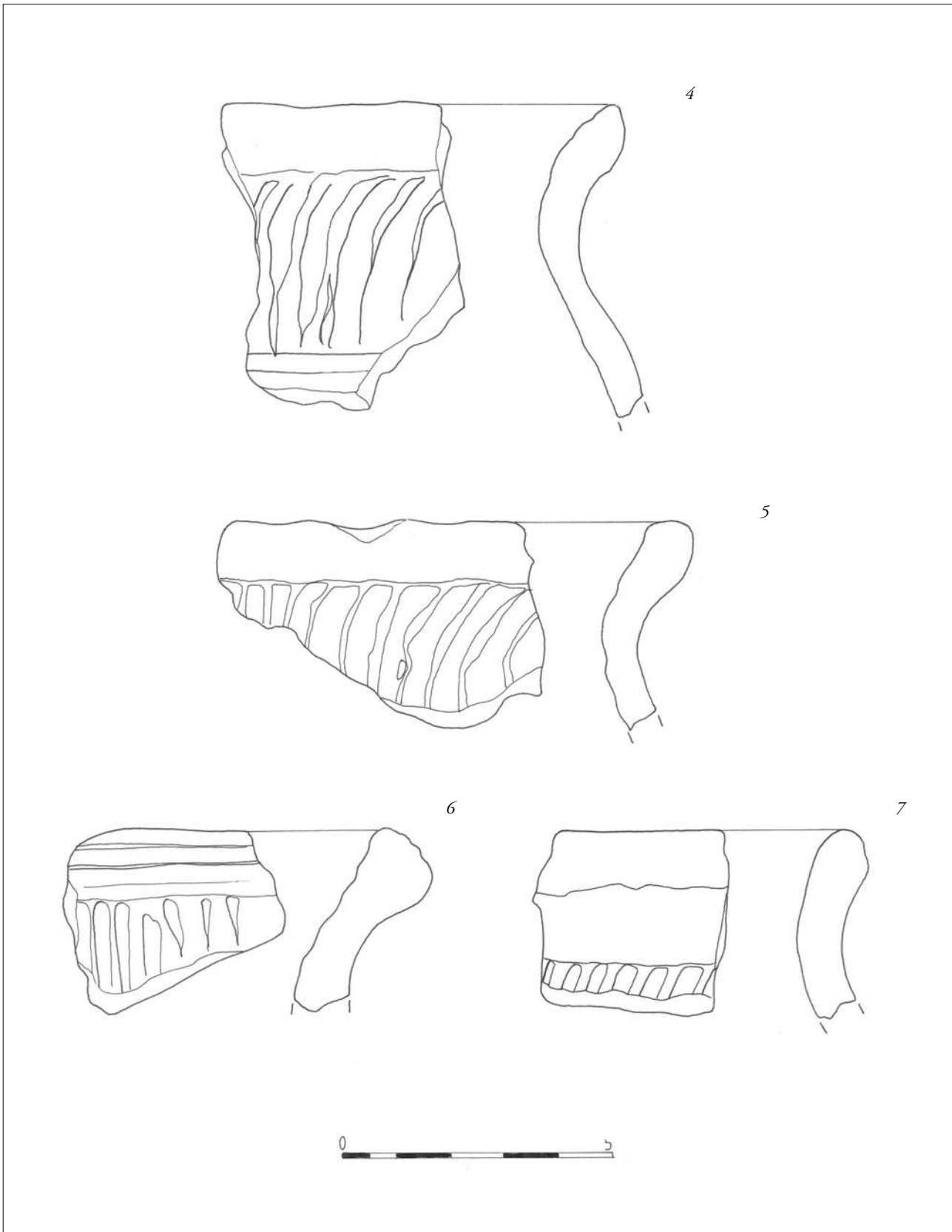
M. Topić, *Posude za svakodnevnu uporabu grublje izradbe, amfore, terakote i kultne posude iz Augusteuma Narone*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, Split 2003 [2004], 304-516.

Vičić 1994

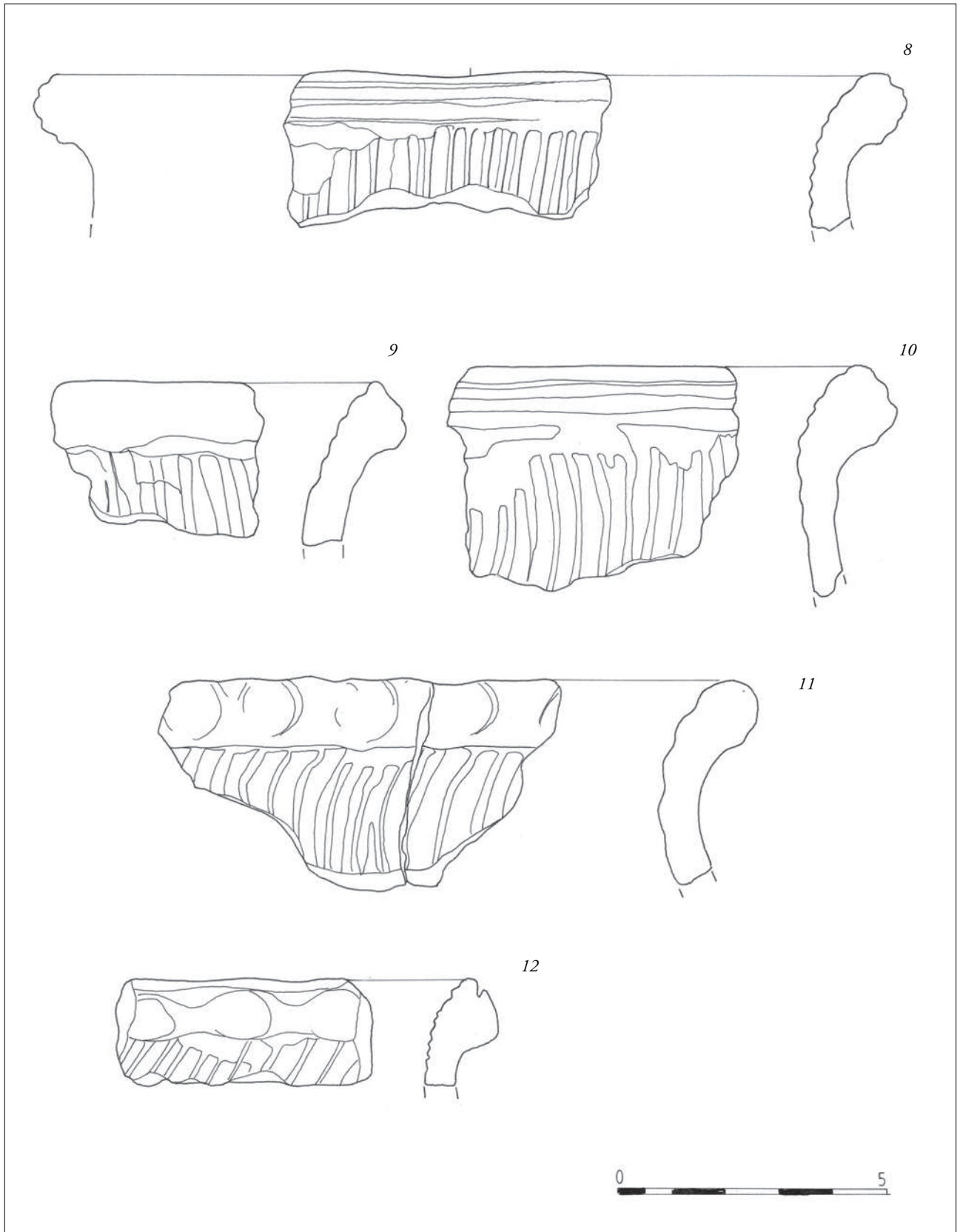
B. Vičić, *Zgodnjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani. Gornji trg 30, Stari trg 17 in 32*, *Arheološki vestnik* 42, Ljubljana 1994, 25-80.

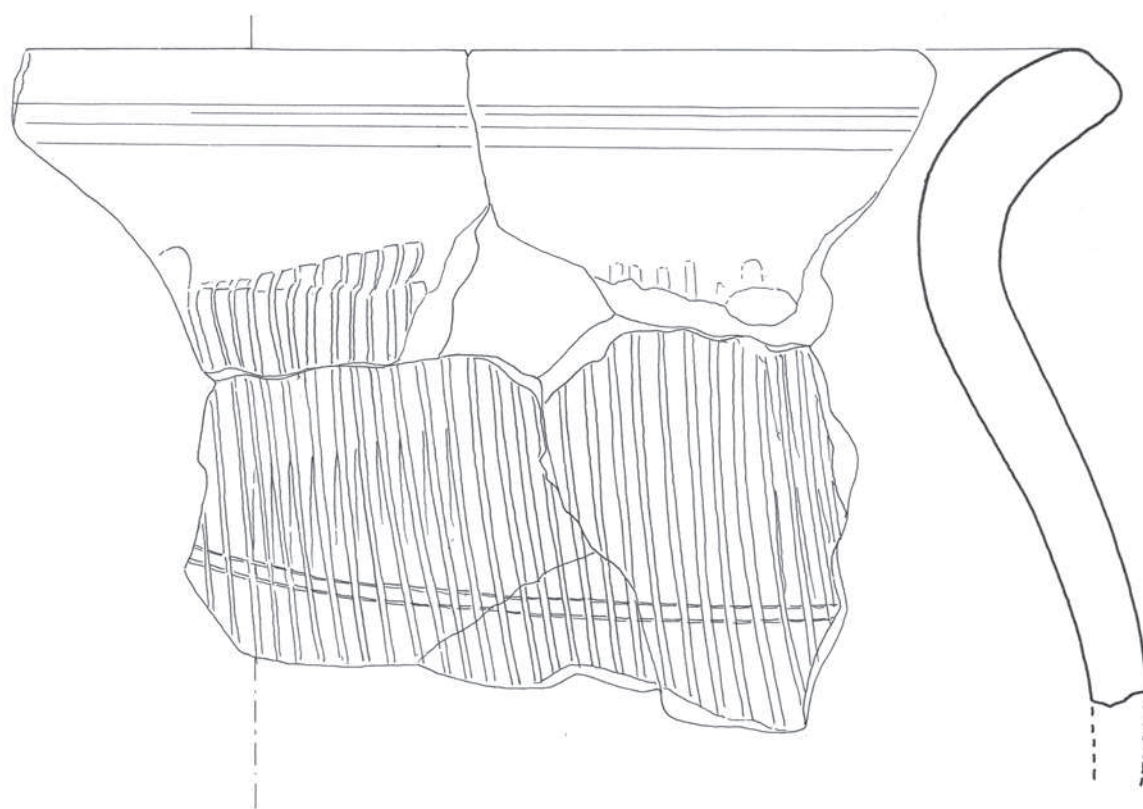
T. 1.

T. 2.

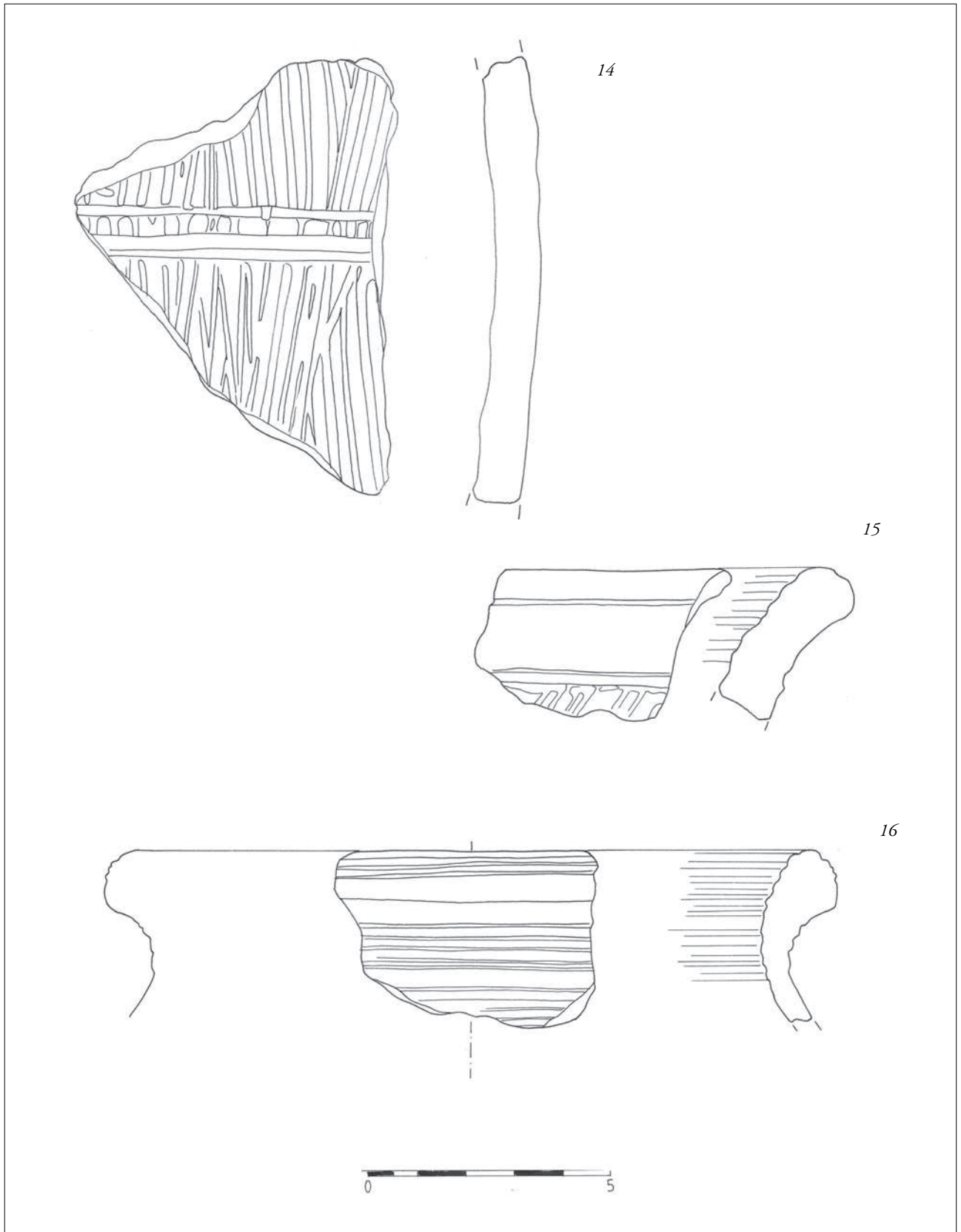

T. 3.

R. KUSTIĆ 2006/XII

T. 4.

T. 5.

